

МОТИВИ вчинення

примушування до вступу в статевий зв'язок



К. М. Плутицька

аспірант кафедри кримінального права
та правосуддя юридичного факультету
Запорізького національного університету

Стаття присвячена мотивам вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок. Досліджуються такі мотиви злочину, як: помста, заздрість, ненависть, самозахист, заміщення, самоствердження, сексуальні, корисливі, та хуліганські мотиви.
Ключові слова: примушування до вступу в статевий зв'язок, мотиви вчинення злочину, усвідомлювані мотиви, неусвідомлювані мотиви.

Стаття посвящена мотивам совершения принуждения ко вступлению в половую связь. Исследуются такие мотивы преступления, как: месть, зависть, ненависть, самозащита, замещение, самоутверждение, сексуальные, корыстные и хулиганские мотивы.

Ключевые слова: принуждение ко вступлению в половую связь, мотивы совершения преступления, осознаваемые мотивы, неосознаваемые мотивы.

The article is sanctified the motives of feasance of forcing to entering into sexual connection. The author investigate such motives of feasance of forcing to entering into sexual connection: motive of self-affirmation, sexual, mercenary, hooligan motives, revenge, envy, hatred, substitution, self-defence.

Keywords: forcing to entering into sexual connection, motives of commission of crime, realized motives, unrealized motives.

Вивчення і глибоке розуміння природи мотиву необхідні, насамперед, для пізнання причинності злочинної поведінки. Як спонукання, що сформувалося під впливом соціального середовища, життєвого досвіду особистості, її психологічних властивостей, мотив містить у собі зовнішні (об'єктивні) і внутрішні (суб'єктивні) причини вчинків. Саме його вивчення відповідає на питання, чому людина обрала той чи інший спосіб свого життя і поведінки [1, с. 163-164].

Питання мотиву вчинення злочинних дій, у тому числі сексуальних, перебувало у полі зору таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Ю. Антонян, Б. Волков, О. Джужа, Г. Злобін, А. Ковалкін, Н. Кузнецова, А. Леонтьєв, В. Лунєєв, А. Піонтковський, О. Савченко, О. Синеокий, А. Спіркін, С. Тарарухін, Р. Шарапов. При цьому доводиться констатувати факт, що більшою мірою увага приділялася мотивам учинення зґвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а мотиви вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок на сьогодні залишаються недослідженими.

Метою статті є визначення та дослідження мотивів учинення примушування до вступу в статевий зв'язок.

У мотиві відображаються потреби й інтереси, він формується під впливом потягів і емоцій, установок та ідеалів. Під час їхнього задоволення мотиви можуть змінюватися й збагачуватися. Поведінка людини звичайно полімотивна, тобто визначається низкою мотивів, але вони не рівнозначні. Одні є провідними, основними, інші виступають у ролі додаткових. У ході задоволення потреб мотиви можуть змінюватися й збагачуватися. Особистість керується, як правило, основними (пануючими, домінуючими) мотивами. Саме в таких мотивах найбільше відображається

особистість злочинця. Вона така, який мотив її злочинної поведінки. Адже мотив – явище особистісне, пов'язане з індивідуальними особливостями людини [2, с. 23].

Мотиви часто не усвідомлюються людиною, це їхня відмінність від цілей. Але це не означає, що вони повністю відділені від свідомості. Мотиви, навіть коли не усвідомлюються, знаходять своє психічне ввідображення у формі емоційного забарвлення дій [3, с. 79].

Існує думка, що сексуальні злочини переважно вчиняються з мотивів біологічного походження. Але треба зазначити, що статевий потяг – не єдиний мотив сексуального злочину і не завжди головний.

На наш погляд, основним мотивом примушування до вступу в статевий зв'язок є використання (а точніше зловживання) владою або повноваженнями, бажанням продемонструвати цю владу, хоча злочинець може спробувати переконати і жертву, і себе самого, що в своїх вчинках він керується сексуальним або романтичним інтересом. У багатьох сексуальних злочинців виникає майже щира впевненість у тому, що, по суті, вони ні в чому не винні або їх вина незначна, переносячи її на інші обставини й передусім на самих потерпілих. Саме поведінкою останніх більшість сексуальних злочинців визнають головною причиною їх злочинні дії [1, с. 147]. Деякі особи такого типу, як «радник», навіть можуть раціоналізувати свою поведінку, як намір «допомогти» жертві.

Досить часто трапляються ситуації, коли особа відчуває сексуальний/романтичний потяг до жінки (або до чоловіка), стикається з відмовою і не може звільнитися від відчуття приниженості і нерозуміння, відсутності необхідного визнання. Суб'єктивно сприймана відмова у визнанні стає психотравмуючим фактором [4, с. 25].

У цьому випадку примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняється внаслідок неможливості конструктив-

но вирішити проблему відмови іншої особи в сексуальному зближенні, така поведінка має залежний характер від ситуації, у якій потерпіла особа суб'єктивно сприймається як провокатор, схильний до домінування. Маючи високий рівень авторитету в середовищі найближчого оточення, в осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, ззовні відсутні труднощі у встановленні контактів з іншими людьми. Жага до успіху, впевненість у відносинах з навколишніми, прагнення до незалежності визначають характер їхньої поведінки в реалізації статевого потягу. Частіше за все в них немає внутрішньої заборони на вчинення злочинних дій і відсутній страх покарання [4, с. 27].

Часто злочинці не шукають привід для вчинення злочину, він народжується сам на ґрунті ненависті або ревнощів, або на ґрунті іншого мотиву [5, с. 82].

Результати проведеного нами дослідження (вивчення кримінальних справ, судових рішень, анкетування пересічних громадян та співробітників правоохоронних органів) дали змогу виокремити низку мотивів, з яких вчиняється примушування до вступу в статевий зв'язок.

1. Самоствердження. При вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок мотиви самоствердження притаманні майже всім типам злочинців, які вчиняють цей злочин. В окремих випадках винятками стають «жреці», «експлуататори» та «сімейні терористи» (при примушуванні до вступу в статевий зв'язок дітей).

Самоствердження є провідним мотивом при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок, адже, вчиняючи такий злочин, людина прагне не лише задовольнити сексуальну потребу, проявити приватновласницьку психологію, примітивне ставлення до іншої особи, неповагу до неї, її честі й гідності, але насамперед затвердити свою особистість таким перекрученим і суспільно небезпечним способом.

Суб'єктивні причини вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок пов'язані передусім з особливостями самосприйняття злочинця, з його відчуттям, часто на підсвідомому рівні, власної неповноцінності як чоловіка (або жінки). Часто таке відчуття, переживання приймає жорстко фіксований характер, людина наче приковується до об'єкта фрустрації, від якого вона залежить. Прагнення позбутися цієї залежності й у той самий час самоствердитися в чоловічій ролі (інколи у ролі привабливої жінки) може штовхнути таку особу на вчинення сексуального злочину.

Соціальне або біологічне зневажання жінкою, якого, до речі, насправді може й не бути, породжує страх втратити свою соціальну й біологічну визначеність, статус, місце в житті. Злочинець не може примиритися з тим, що жінка зневажає його. Учиняючи психічне насильство над жінкою, примушуючи її до вступу в статевий зв'язок, він утверджується у власних очах. Мотив самоствердження може не усвідомлюватися. Усвідомлювати подібну залежність, яка перебуває в площині глибокоінтимних переживань, сексуальних потягів, майже завжди є дуже травматичним для особистості, й у цьому вона рідко зізнається навіть сама собі [6, с. 172-173].

2. Сексуальні мотиви. Вони можуть не бути провідними при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок, але присутні майже в кожному випадку вчинення зазначеного злочину. Із сексуальних мотивів примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняють «сімейні терористи», «жреці», «сексуальні активісти», «радники», «владні особи», «кінестетичні типи», «некомпетентні типи», «джентльмени», «докучливі», «ситуативні», «довірені» особи, «опортуністи», «перевертні». Такі типи, як «експлуататори» та «інформаційні шантажисти», можуть не керуватися сексуальними мотивами, переслідують інші цілі

(наприклад, отримання вигоди) і бажають, щоб жертва вступила в статевий зв'язок з іншою особою. Також не завжди керуються сексуальними мотивами «члени групи», «гумористи» та «хулігани».

Сексуальні мотиви можуть містити в собі як бажання отримати сексуальну насолоду з конкретною особою, так і взагалі задовольнити свої сексуальні потреби. Отримані нами дані свідчать про те, що регулярне статеве життя одружених чоловіків аж ніяк не гарантує того, що вони не вчинятимуть примушування до вступу в статевий зв'язок. Можна припустити, що сімейний фактор відіграє криміногенну роль у тому сенсі, що неприявні внутрішньосімейні стосунки, постійні побутові конфлікти, скандали сприяють сексуальному відчуженню чоловіка і дружини і ставлять чоловіка перед питанням пошуку нових об'єктів інтимного спілкування й нових (не завжди правомірних) форм близькості. Так, якщо дружина з тих або інших причин не задовольняє або не задовольняє в належній мірі потреби чоловіка, у нього може сформуватися потреба в задоволенні своїх бажань іншими людьми.

3. Корисливі мотиви. Примушування до вступу в статевий зв'язок з корисливих мотивів учиняють «експлуататори», «жреці» та «інформаційні шантажисти». Користь – один з найбільш розповсюджених мотивів учинення злочинів, а секс-індустрія на сьогодні залишається однією з найприбутковіших сфер бізнесу через надзвичайний попит у споживачів. Так, кожен секунду 28 258 інтернет-користувачів дивляться порно контент, 372 інтернет-користувачі набирають у своїх пошукових системах запити, щодо порносайтів, на порно витрачається 3075,64 доларів США [7; 8]. Згідно з експертними оцінками прибуток порнобізнесу у світі становить до 30 млрд доларів на рік [9]. Беручи до уваги низький рівень

життя та правовий нігілізм у суспільстві, можна припустити, що деякі особи вбачають в організації порнобізнесу легкий спосіб заробити великі гроші. Зрозуміло, що на початкових етапах своєї діяльності злочинці не готові витратити гроші на заробітну платню порноакторам, тому і вдаються до різного роду маніпуляцій, однією з яких і є примушування до вступу в статевий зв'язок. Близько 30% кримінальних справ, порушених за ст. 154 Кримінального кодексу України, були вчинені з корисливих мотивів саме у процесі заняття порнобізнесом, хоча в матеріалах кримінальних справ мотивом учинення злочину є сексуальний.

4. Хуліганські мотиви. З хуліганських мотивів примушування до вступу в статевий зв'язок може вчинятися «членами групи», «хуліганами», «гумористами». Такі мотиви є дуже специфічними за своїм соціально-психологічним змістом і на перший погляд можуть не мати сенсу.

Хуліганські мотиви нерідко називають спонуканнями безпричинного, ірраціонального, позбавленого всякого змісту, незначними. Але хуліганські спонукання мають свою, особливу, характерну для них соціальну детермінацію, що міститься не стільки в зовнішніх обставинах учинення злочину, скільки у внутрішніх умовах, пов'язаних із соціально-психологічними особливостями особистості й обставинами її морального формування.

В основі хуліганських спонукань лежить прагнення у зухвалій формі виявити себе, виразити зневагу до іншої людини, розгнущаний егоїзм, почуття озлобленості й незадоволеності, викликані явною розбіжністю між рівнем бажань особи й наявних можливостей їх здійснення. Найчастіше цей рівень бажань є набагато завищеним у порівнянні з можливостями. Але іноді рівень бажань може бути й заниженим, що також не виключає почуття незадоволеності собою [10, с. 88].

При оцінці хуліганських мотивів не можна не враховувати й індивідуально-психологічні особливості особистості. Особистість не тільки виховується, але й виховує себе. І те, які якості ввійдуть у структуру особистості, залежить не в останню чергу від особливостей самої особистості [11, с. 50].

Примушування до вступу в статевий зв'язок з хуліганських мотивів може бути обумовлено перебуванням у нетверезому стані й зовні виражатися в браваді, надокучаннях і т. ін., і тому їхню причину бачать головним чином у пияцтві. Безсумнівно, сп'яніння у вирішальній мірі сприяє прояву хуліганських спонукань, оскільки воно значно знижує контроль над думками та вчинками людини. Але на думку Б. Волкова, яку ми підтримуємо, сп'яніння – лише сприятлива умова прояву хуліганських спонукань. Для того, щоб сп'яніння здатне було викликати хуліганські спонукання, потрібний не тільки зовнішній привід, необхідні суб'єктивні умови для їхнього виникнення [11, с. 48-49].

5. Помста. З мотивів помсти примушування до вступу в статевий зв'язок притаманно вчиняти «владним особам», «членам групи», «перевертням», «довірем особам». Помста виникає на ґрунті суперечливих, найчастіше неприязних відносин між людьми. У її основі лежить образа, невдоволення діями, вчинками іншої особи, наприклад, відмова від вступу в добровільний статевий зв'язок, й пов'язане з ними прагнення одержати задоволення за завдану образу. Помста як мотив злочину виражає собою прагнення дістати задоволення за заподіяне в минулому зло, за дії, що істотно зачіпають інтереси винної особи або його близьких [11, с. 53]. Разом з тим причину помсти не можна зводити тільки до обставин об'єктивного характеру. Вона має й своє суб'єктивне обґрунтування, безпосередньо пов'язана з індивідуально-психологічними особли-

востями особистості, її ціннісними орієнтаціями й установками.

Дня виникнення мотиву помсти недостатньо наявності якихось дій іншої особи. Людина в будь-якій ситуації не діє за принципом «стимул – реакція». Для цього потрібно бути ще здатним до помсти. Одна особа навіть невелике зауваження може розглядати як тяжку образу, а інша не реагує й на істотне приниження її особистості. До помсти схильні люди честолюбні, злопам'ятні, заздрісні, з загостреним відчуттям самоповаги [11, с. 55].

6. Ревнощі. Через ревнощі примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняють «сімейні терористи». Ревнощі незалежно від того, чи викликані вони дійсними або помилковими підставами, завжди персоніфікують сумнів, страх втратити якесь благо (увагу, любов, відданість, залежність й т. ін.) і пов'язані з прагненням будь-якими засобами втримати це благо. Для виникнення ревнощів немає значення, чи викликане це почуття дійсними або помилковими підставами [12, с. 90]. У всіх випадках у ревнощах виражається образа, невдоволення діями потерпілої особи, її поведінкою, ставленням до винної особи, почуттям виключного права на увагу, любов. Тому ревнощі виступають завжди як неприязні почуття, вони персоніфікують егоїзм у стосунках між людьми, де вони, власне кажучи, є проявом приватновласницьких відносин. У переживання ревнощів влітаються різноманітні почуття й спонукання: любов, почуття образи й обурення, досада й гнів, але всі ці почуття й спонукання мають підлегле значення. На перший план тут виступає уражене самолюбство [11, с. 61].

7. Заздрість. Цей мотив учинення примушування до вступу в статевий зв'язок притаманний таким типам, як «член групи», «перевертень», «ситуативний тип», «інформаційний шантажист». Заздрість

не пов'язана з якимись конкретними діями потерпілого, що ущемляють інтереси винного, тобто образою. Вона (заздрість) – також виняткове породження індивідуальних властивостей хворобливого самолюбства. Заздра людина захоплюється тим злом, яке вона може заподіяти, радується будь-яким невдачам особи, якій заздрить.

Оскільки заздрість не має зовнішніх підстав, не пов'язана з конкретними вчинками й діями іншої особи, остільки вона за загальним правилом має прихований характер [11, с. 66]. З урахуванням того, що особи, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, наділені низкою негативних моральних якостей хворобливим ставленням до своєї власної персони, заздрісність в них може викликати що завгодно, наприклад ліпші розумові здібності, зовнішність, щастя у сімейному житті іншої людини і т. ін. Примушуючи особу до вступу в статевий зв'язок, вони нібито переконують себе, що їхнє життя є кращим, тому що вони мають важелі впливу на добробут особи, якій заздрять.

8. Ненависть. Через ненависть вчиняти примушування до вступу в статевий зв'язок можуть «владні особи», «члени групи», «перевертні», «інформаційні шантажисти», «некомпетентні». Також цей мотив приманний «сексуальним активістам». Особливо це стосується латентних гомосексуалістів, які відчують сексуальний потяг до осіб своєї статі, але були виховані, або перебувають в оточенні з гомофобними настроями. Зустрічаючи відкритого гомосексуаліста, вони можуть відчути до нього сексуальний потяг, але в той самий час ненависть як до нього, так і до себе. Таким чином, примушування до вступу в статевий зв'язок стає засобом задоволення своїх власних інтересів і водночас «покаранням» для особи з гомосексуальною орієнтацією.

У ненависті виражається почуття ворожості, що доходить іноді до таких меж, що стає мотивом учинення злочину. Як і помста, ненависть пов'язана з прагненням заподіяти зло іншим людям. Однак на відміну від помсти виникнення ненависті не завжди пов'язане з якими-небудь конкретними діями потерпілого [12, с. 66]. Ненависть може виникнути і на тлі заздрощів. Якщо особа вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок з мотивів ненависті, то вона керується бажанням принизити іншу особу, зіпсувати її кар'єру, життя, стосунки з близькими людьми.

9. Самозахист. Примушування до вступу в статевий зв'язок, хоча й рідко, може вчинятися і з мотивів самозахисту. Так, «сексуальні активісти», вчиняючи примушування до вступу в статевий зв'язок, займають позицію нападника, бо на рівні підсвідомості бояться опинитися на місці жертви. «Члени групи» беруть участь у примушуванні до вступу в статевий зв'язок, бо не хочуть стати ізгоями та бути об'єктом насмішок. Примушування може вчинюватися з тих міркувань, що жертва є більш здібною, розумною, компетентною і в майбутньому може посісти місце примушувача, тому такий тип, як «некомпетентний», використовує примушування до вступу в статевий зв'язок, як спосіб позбутися такої особи.

10. Заміщення. Нерідкі випадки вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок з мотивів заміщення. Суть цих дій полягає в тому, що, якщо первісна мета стає за якихось причин недосяжною, то особа прагне замінити її іншою доступною. Завдяки таким діям відбувається розрядка нервово-психічної напруги в стані фрустрації. З мотивів заміщення примушування до вступу в статевий зв'язок вчиняється «сімейними терористами», «владними особами», «кінестетичними типами», «некомпетентними», «джентльмена-

ми», «докучливими типами», «ситуативними типами», «довіренними особами», «перевертнями», «опортуністами».

Заміщення дій, тобто зсув в об'єкті агресії, може відбуватися різними шляхами. По-перше, шляхом «генералізації», або «розтікання» поведінки, коли насильницькі спонукання спрямовані не лише проти осіб, що є джерелом фрустрації, сексуального бажання, але й проти їхніх родичів, знайомих або просто оточуючих. У цих випадках особа, не отримавши бажаного від однієї людини, адресує свою агресію залежним від неї особам. По-друге, шляхом емоційного перенесення. По-третє, агресія при таких діях може бути направлена проти сторонніх осіб, які просто підпали під руку у несприятливу годину.

Отже, сексуальні мотиви не є єдиними мотивами вчинення примушування

до вступу в статевий зв'язок та не завжди виступають провідними. Крім того, при вчиненні примушування до вступу в статевий зв'язок частіше за все особа керується не одним, а декількома мотивами, які діють у комплексі. За наявності декількох мотивів, узгоджених між собою, основний зміст і спрямованість поведінки визначаються одним домінуючим мотивом, а інші відіграють роль побічних, супроводжуючих основний мотив. Мотиви, які діють у протилежних напрямках, призведуть до замішання й відмови від учинення злочину.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що розуміння мотивів вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок необхідне як при вирішенні теоретичних питань цієї проблеми, так і розробці заходів з запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок.

Список використаної літератури

1. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія / О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2009. – 240 с.
2. Абельцев С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия / С. Н. Абельцев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 207 с.
3. Антонян Ю. М. Изнасилования: причины и предупреждение: пособие / Ю. М. Антонян, В. А. Голубев, Ю. Н. Кудряков. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. – 192 с.
4. Верещагин В. А. Особенности личности и поведения лиц, совершающих изнасилования / В. А. Верещагин // Личность преступника и вопросы исправления и перевоспитания осужденных : сборник научных трудов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1990. – С. 22-32.
5. Сердюк Л. В. Криминологическое и уголовно-правовое исследование насилия : дисс. ... док. юр. наук : 12.00.08 / Л. В. Сердюк. – Саратов, 2003. – 448 с.
6. Антонян Ю. М. Особенности сексуальной преступности / Ю. М. Антонян // Россия и современный мир. – 2000. – №2(27). – С. 170-177.
7. ИноФорум – Порноиндустрия даёт полпроцента венгерского ВВП [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://inoforum.ru>
8. Кит: «Наш бизнес будет сжиматься» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.ru>
9. Порноиндустрия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.ru>
10. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения / В. В. Лунеев. – М. : Наука, 1991. – 383 с.
11. Волков Б. С. Мотивы преступлений : уголовно-правовое и социально-психологическое исследование / Б. С. Волков. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1982. – 149 с.
12. Калинина Н. П. Патологическая ревность. Структура, систематика и течение / Н. П. Калинина. – Горький : Волго-Вятское кн. изд-во, 1976. – 199 с.